

TÓTH SZILÁRD JÁNOS

Mi lesz Vajdaságban, ha egyszer leváltják a Fideszt?

Történetesen úgy alakult, hogy az Orbán-rezsim eddigi működése időben egybeesik a vajdasági magyarság történetének egyik – talán legsúlyosabb, talán végső – válságával. Hogy így alakult, az javarészt független magának a magyar kormánynek a döntéseitől.

A válság jellege – demográfiai. Ötven évvel ezelőtt kábé félmillió magyar élt Vajdaságban – ma a népszámlálás szerint százkilencvenezer, a valóságban meg talán annyi se (ha figyelembe vesszük, hogy sokszor olyanokat is felírtak, akiknek megvan még az otthoni lakcíme, de valójában Ausztriában vagy Németországban élnek). A magyar állampolgárság megszerzését leegyszerűsítő, 2011-ben hatályba lépett állampolgársági törvény rettenetesen gyorsítja a folyamatot, de azért nyilván nem ez *generálja*, hanem a szerbiai helyzet. Ha így megy tovább – és a jelek szerint így fog –, akkor meg fogjuk élni, hogy a vajdasági magyarság egy generációnyi idő leforgása alatt egy közepes méretű, de még így is élénk kulturális meg mindenféle étellel bíró közösségből marginális és az aszimilációs nyomásnak is mind kevésbé ellenálló közösséggé sorvadjon. Ez a határon túli politikáról szóló egész vita kontextusa. Ennek két része szokta igazán érdekelni a magyarországiakat: a pénz és a politikai részvétel. Ezekről lesz szó itt is, így, sorrendben.

„Pénz” – A támogatási rendszer ellentmondásossága

Először is tehát a válság adja a határon túlra folyósított magyar állami támogatásokról szóló vita kontextusát. Magyarországon az ellenzéki tábor jó része szemében – figyelem: DK-sok! – bizarr, hogy amíg egy csomó hazai ágazatra nem jut elég pénz, addig az állam jelentős forrásokat szán

arra, hogy Vajdaságban gazdaságélénkítő programot működtessen, és ezzel egyidőben támogassa a kisebbségi magyar kultúrát, oktatást és médiát.

Főleg utóbbi, mármint a média esete kelt – szerintem jogos – megütöközést. Az egy szem vajdasági magyar napilap, együtt a tévék, rádiók és a többi elsöprő többségével közismerten a Vajdasági Magyar Szövetség szigorú ellenőrzése alatt áll. Ugyanez elmondható a kulturális és oktatási intézmények jó részéről is.

Ezek persze 2010 előtt is jelentős anyaországi támogatásban részesültek. Például a szocialisták és a szabaddemokraták kormányzása idején épült meg a két tehetséggondozó gimnázium Vajdaságban, egyik Szabadkán, a másik Zentán – ami nagy dolog volt.

De ennek ellenére igaz, hogy Magyarországról soha korábban nem érkezett annyi támogatás Vajdaságba, mint az utóbbi tíz-tizenkét évben. Ezt részint talán arra lehet fogni, hogy ekkora *igény* sem volt rá korábban: a kétezres években, egészen 2008-ig Szerbia gazdasága fellendülőben volt, és ezzel összefüggésben a vajdasági magyar közösségben is viszonylagos optimizmus jelei voltak tapasztalhatók. Mára ennek vége, és a vajdasági magyarok sokkal inkább rászorulnak a külső segítségre a puszta fennmaradás érdekében, mint mondjuk tíz évvel ezelőtt.

Tény, hogy az anyaországból érkező – főleg a gazdaságélénkítő – támogatások egy része VMSZ-közeli üzletembereknél landol. És tény, hogy másik részét fölösleges dolgokra költik el – igen, stadionokra is. De szembe kell nézni vele, hogy ha a pénzcsapokat erre hivatkozva elzárják, annak katasztrofális következményei lesznek nálunk: tömeges elbocsátások a médiában és a kultúrában, bezárnak majd művelődési egyesületek, talán újabb lökést kap a kivándorlás és így tovább.

Ezért aztán nagyon nem mindegy, mi lesz. A magam részéről két forgatókönyvet tudok elképzelni. Az egyik az, hogy a Fideszét követő, új magyar kormányban a Demokratikus Koalíció álláspontja kerekedik majd felül, és jön a „csapelzárás”, együtt az említett következményekkel. A vajdasági magyar médiában és a kultúrában dolgozók nem teljesen ok nélkül rettegnek ennek a forgatókönyvnek a valóra válásától. Elvégre a Fidesz-propagandának annyi igazsága mindenképpen van, hogy

az ellenzéken belül igenis a DK a legerősebb csoportosulás, és bőven megvan rá az esély, hogy lesz befolyásuk a határon túli magyarokra vonatkozó közpolitikára.

A másik forgatókönyv ehhez képest az, hogy a támogatási rendszer tovább működik, ám megreformált módon. A tavalyi országgyűlési választásokon ilyesmit látszott támogatni Márki-Zay Péter, a Momentum és a Jobbik is. Ebben az esetben már az a kérdés, hogy miként reformálható meg a támogatási rendszer.

Itt pedig van egy alapvető nehézség: a támogatási rendszer helyi, azaz vajdasági ágát nem nagyon lehet eltávolítani a politikától. Gyöngye a civil szféra, nem igazán van, akit kívülről be lehetne vonni a döntéshozatalba. Marad tehát a párt, illetve a pártok. Erre mindjárt visszatérek még.

„Politikai részvétel” – Az anyaországi szavazati jog ellentmondásossága

Mindenki tudja, hogy a vajdasági magyaroknak az a része, amely szavazni szokott a magyarországi választásokon, a többi határon túlihoz hasonlóan szinte egy emberként húzza be az X-et a Fidesz mellé. Magyarországon az ellenzéki tábor jó része szemében ez is messzemenően bizarr jelenség. A 2010-es állampolgársági és egyben választójogi reformok következtében olyan embertömeg jelent meg a magyar politikában, akiknél a Magyarországon szokásos politikai törésvonalak egyáltalán nincsenek jelen. Helyette egy homogén tömbről beszélhetünk, amelynek a gyakorlati szerepe 2014 óta csakis annyi, hogy a Fidesz hatalmon maradását támogassa meg néhány tízezer szavazattal.

Ezt két szempontból is érdemes pontosítani. Egyfelől a határon túli magyar szavazatok befolyása a magyarországi választások kimenetelére rendkívül csekély: többször kiszámolták már, hogy csak 1-2 parlamenti mandátum múlik rajta, ami igazán nem sok.

Másfelől a választási eredmény korántsem képezi le a határon túli magyar közösségek valóságát. Eleve, akik a magyarországi politika iránt érdeklődnek, pláne akik szavaznak is, kisebbséget alkotnak a magyar kisebbségen *belül*. És bár nincsenek megbízható szociológiai kutatá-

sok, amelyekből tudhatnánk, hogy kik alkotják ezt a „kisebbségen belüli kisebbséget”, azért valószínűsíthető, hogy Vajdaságban ők az északi „tömbben” élő magyarok, akik a „szórványban” élőkhez képest rosszul tudnak szerbül és kevésbé integráltak a szerb társadalomba.

Az Orbán-féle nemzetpolitika csak ezt a „kisebbségen belüli kisebbséget” tudta bevonni a magyarországi politikába – ami persze nem is baj. A vajdasági magyar közösség életére mégiscsak a szerbiai politika van döntő hatással, és így nem csak érthető, de helyes is, ha a többség inkább efelé orientálódik. De azért így is fontos kérdés, hogy a magyar politika iránt érdeklődő vajdaságiak miért szavaznak ennyire homogén módon. Bizonyos mértékig ismét a válság, illetve a válságkezelés adja a kontextust. A fentiek alapján is teljesen nyilvánvaló lehet, hogy a vajdasági magyaroknak *van okuk* a Fideszre szavazni, hiszen tényleg sokat köszönhetnek az Orbán-kormányoknak.

A történet ennél persze bonyolultabb, és jócskán mélyebbek a gyökerei. Az alapprobléma az, hogy az utóbbi másfél évtizedben gyökeresen megváltozott az anyaországi és a vajdasági magyar politika viszonyának régi rendje. 1989 után a vajdasági magyar pártok – előbb a Vajdasági Magyarok Demokratikus Közössége, majd annak felbomlása után a győztes VMSZ – sokáig arra törekedtek, hogy a *mindenkori* magyar kormánnyal ápoljanak korrekt viszonyt. Ez észszerű is volt, elvégre mindegy, hogy aktuálisan ki van „Pesten” kormányon, a vajdasági magyarok így is, úgy is az anyaország segítségére szorulnak – pláne a 90-es években volt ez így, amikor Jugoszláviában még háború dúlt. Éppen ezért *volt* törekvés arra, hogy a vajdasági magyar pártok egyenlő távolságot tartsanak minden nagyobb magyarországi párttal szemben.

Az átrendeződés első állomása a hírhedt 2004-es népszavazás volt, ami után a magyar baloldal lényegében elásta magát a legtöbb határon túli szemében. A második állomás aztán 2010-ben jött, amikor a VMSZ rendkívül szoros szövetségre lépett a Fidesszel, és látványosan elégette a baloldali pártok felé vezető megmaradt hidakat. Ez a korábbiak – főleg 2004 – fényében érthető és rövidtávon észszerű lépés is volt, hiszen komoly politikai hasznot hozott a VMSZ-nek. A „járulékos” következmény jól ismert: a VMSZ által irányított médiahálózat lényegében fideszes szócsővé silá-

nyult, és folyamatosan ráerősít az amúgy is létező politikai preferenciákra a „kisebbségen belüli kisebbség” körében.

De másfelől az is világos, hogy a Fidesz előbb vagy utóbb el fogja veszíteni a hatalmat Magyarországon. Amint ez megtörténik, a VMSZ-esek nehéz helyzetbe kerülnek. Kérdés, hogy addig és azután milyen stratégiát választanak. Az egyik forgatókönyv az, hogy ismét megpróbálnak majd tapogatózni a magyarországi baloldalnál, hogy az esetleges kormányváltás után ne lehetetlenüljenek el teljesen.

A másik, kicsit talán valószínűbb forgatókönyv az, hogy inkább arra fognak, a Fidesz négy év ellenzékiesség után visszajön a kormányba. Teljesen azért ebben az esetben sem maradnának hoppon, hiszen mint közismert, a Fidesz tengernyi közvagyonot privatizált (szervezett ki a párt által dominált alapítványokhoz), és az innen származó erőforrásokból esetleg juttathatnának a VMSZ-hez is.

De mi a helyzet a magyarországi ellenzékkel? Ami a baloldalt illeti, részükről a határon túli magyarok ügye az 1989/90-es rendszerváltás óta szinte mindvégig marginális volt, és ez ma sincs igazán másként. A 2010-es állampolgársági és választójogi reformok annyiban hoztak változást, hogy a határon túliak beemelése a politikai közösségbe ösztönzött teremtett a feléjük való nyitás és a körükben való kampányolás számára.

Ezt azonban két tényező is tompítja. Egyfelől az ellenzéki szavazóbázis egy részének körében – figyelem: DK-sok! – a határon túli magyar ügyek hangsúlyozása mind a mai napig ellenérzéseket kelt. Emiatt az ellenzék baloldali részének folyton mérlegelnie kell, hogy meddig érdemes elmennie ezen a téren, mert az ügy „túlhangsúlyozása” akár szavazatvesztéssel is járhat Magyarországon.

Másfelől nemcsak a baloldal, hanem az egész ellenzék számára kihívást jelent, hogy a határon túli közeg nem csak súlyosan „ellenséges”, de kicsike is. Az erőforrásokkal való észszerű gazdálkodás ezért azt diktálja, hogy a határon túli mozgósításba ezek a pártok a minimálisnál ma még ne fektessenek több pénzt és energiát. Vagyis: egész egyszerűen nem éri meg nekik a kampányolás. Eleve kicsike a réteg, aki a magyar politika iránt érdeklődik, és ezen belül olyan erős a Fidesz melletti elköteleződés,

hogy csak nagyon sok befektetett energia árán lehetne nagyon alacsony számú szavazót szerezni a magyarországi ellenzék számára.

Úgyhogy a nagy kérdés inkább csak az, hogy mi várható közép- és hosszútávon, miután megbukik a Fidesz, és a mai ellenzéknek több ideje és erőforrása lesz a határon túli mozgósításhoz. A demográfia egyébként ezúttal a DK-nak dolgozik: a határon túli magyar közösségek fogyása, főleg a vajdaságié, idővel elkerülhetetlenül elvezet oda, hogy ez a választói bázis még a mainál is kisebb relevanciával bírjon. Éppen ezért meglehet, hogy közép- és hosszútávon sem érdemes változást várni a külhoniak magyarországi politikához fűződő viszonyát tekintve, hiszen nem biztos, hogy lesz politikai erő az anyaországban, akinek megéri majd ehhez a viszonyhoz érdemben hozzányúlni.

Ezen legföljebb csak az változtathat, ha Erdélyben és Felvidéken, a népesebb magyar közösségek körében radikálisan megnövekszik a már sokadszorra emlegetett „kisebbségen belüli kisebbség” aránya – és ezáltal akár helyi többséggé válik.

Ahol a két kérdés összeér: A politikai pluralizmus hiánya Vajdaságban

A kulcskérdés, amiben összeér a két, eddig külön-külön tárgyalt ügy – a „pénzé” és a vajdaságiak magyarországi politikához fűződő viszonyáé –, az végső soron magát a vajdasági magyar politikai berendezkedést illeti. Mind a támogatási rendszer reformja, mind pedig a „kisebbségen belüli kisebbség” szavazási szokásai a magyarországi választásokon attól függenek, hogy a jelenlegi magyar ellenzék (és egy esetlegesen eljövendő új kormány) hogyan tud hozzányúlni, ha egyáltalán, a vajdasági magyar politikai viszonyokhoz.

A szűken értett „vajmagyar” ügyek intézése szempontjából a kulcsintézmény mindenképpen a Magyar Nemzeti Tanács. Az MNT létrehozása mögött álló (egyébként liberális!) „elmélet” nagyjából a következő volt: ahhoz, hogy a kisebbség reprodukálódásához szükséges kulturális, oktatási és tömegtájékoztatási intézmények ne legyenek kitéve a többségi nacionalizmus fenyegetésének – és ne feledjük, hogy hol járunk: a háborúból épp csak kilábal, erősen nacionalista Szerbiában –, nos tehát,

hogy ezt a fenyegetést tompítani lehessen, ahhoz a releváns hatalmi jogosítványok egy részét a kisebbség politikai képviselőinek kell átadni. Az efféle hatalmi dekoncentráció mellett ráadásul morális indokok is szólhatnak: a multikulturális politika azáltal, hogy csorbítja a többségi dominanciát, egyben igazságosabbá is teheti a társadalmi berendezkedést. Csakhogy itt is közbeszólt a kelet-európai rögválóság! 2010 után, az MNT-választásokon győző VMSZ szinte az első pillanattól arra használta fel a – jóllehet korlátozott – legitimitását, hogy szoros politikai kontroll alá vonja a vajdasági magyar médiát, majd később egyéb intézményeket is. Az első igazán látványos ügy Pressburger Csaba eltávolítása volt a *Magyar Szó* napilap éléről.

Az MNT-sztori éppen ezért meglehetősen ellentmondásos. Mert bár az MNT létrehozása fontos biztosítékokat nyújtott a többségi (szerb) önkénnyel szemben, az is tény, hogy az elmúlt tíz-tizenkét évben éppen az MNT-nek volt az egyik legfőbb szerepe a vajdasági magyar közélet pluralitásának, demokratikus jellegének durva leépítésében. Az MNT létrehozása előtt, vagyis amíg a kisebbségi magyar média például állami tulajdonban volt, addig érdekes módon sokkal szabadabban működhetett, egész egyszerűen azért, mert az aktuális „gazdát” nem igazán érdekelte. A szerbiai politikai elit szempontjából édesmindegy volt, mit írnak a magyar újságok: az ő választóikat az nem befolyásolja. Ám ugyanez korántsem mondható el az MNT-t uraló VMSZ-ről.

Így 2010 után a kisebbségi média azon az áron menekült meg a többségi nacionalizmus *elméleti* fenyegetésétől, hogy a működése iránt sokkal nagyobb „érdeklődést” mutató kisebbségi elit „basáskodását” kelljen azóta is elszenvednie. A *trade off* tehát nem sikerült túl jól. Cinikusan azt is mondhatnánk: az erdélyi, felvidéki és kárpátaljai magyar médiamunkások addig örüljenek, amíg nincs kisebbségi autonómiájuk!

A Fidesz nemzetpolitikájának helyben talán ezen a téren van a legtöbb sara. Természetesen sem az MNT, sem a VMSZ-es hegemonia létrejöttét nem lehet nekik tulajdonítani. Magyarországon még baloldali kormány volt abban az időben, amikor a vajdasági magyar pártok kialakították az MNT-létrehozást, illetve megerősítést az akkori, szintén baloldali szerb kormánnyal. Ami a vajdasági magyar pártrendszer centralizáltságát illeti,

ennek létrejöttéhez – húzzuk alá: a *létrejöttéhez* – szintén nincs köze a Fidesznek. Az Orbán-kormány felelőssége inkább abban áll, hogy ezt a struktúrát a támogatási rendszerrel és az abszolút politikai támogatásával megerősítette, lényegében bebetonozta.

És a kérdés megint csak az: mit hozhat ezen a téren egy esetleges magyarországi kormányváltás? Az első forgatókönyv a „csapok” említett elzárása. Ez rövid távon érthető és észszerű opció lenne a mai magyar ellenzék számára, ám hosszabb távon korántsem. Rövid távon érthető lenne, hiszen nehezen tudnák megmagyarázni mind a saját szavazóiknak, mind pedig a Fidessel és a VMSZ-szel szemben kritikus vajdasági magyaroknak, ha továbbra is egy fideszes irányultságú vajdasági pártot meg a hozzá kötődő intézményi hálózatot pénzelnének. Hosszú távon azonban ez a forgatókönyv, amellet, hogy rengeteg kárt okozna Vajdaságban, egyben még inkább elidegenítené az itteni magyarokat a jelenlegi magyar ellenzektől.

A másik forgatókönyv az lenne, ha az új kormány megpróbálna partneri viszonyt építeni a VMSZ-szel. Harmadik lehetőség nemigen kínálkozik, hiszen más releváns magyar politikai szereplő nem létezik Vajdaságban. A pártfüggetlen civil szféra gyöngje, a néhány évvel ezelőtt alakult *Magyar Mozgalom* pedig, amely a VMSZ alternatívája szeretett volna lenni, elég gyorsan teljes kudarcot vallott és marginalizálódott. Az MM társadalmi támogatottsága egy ideje a nullához konvergált már, amikor tavaly decemberben a szervezet vezetője bejelentette, hogy ennyi volt, többé nem folytatnak politikai tevékenységet.

A VMSZ-nek ez az igazi ütőkártyája: a vajdasági magyar közösség felé *politikai* értelemben ők a *gate keeper*-ek. Minden hibájuk ellenére ezért számolni kell velük, hiszen ha a mai magyar ellenzék nyitni akar a vajdasági magyar szavazók felé, akkor a VMSZ-szel való együttműködés – és a párt megnyerése a maguk számára – elkerülhetetlen lesz.

Ami a pluralizmus erősödésének perspektíváját illeti, túl sok illúziót persze a második forgatókönyv megvalósulása esetén sem érdemes táplálni. Ha a mai magyar ellenzék bővíteni akarja a jelenleg még szinte nem létező választói bázisát Vajdaságban – meg általában a határon túl –, akkor a VMSZ-szel kötött „partnerség” valójában azt fogja jelenteni, hogy

magát a VMSZ-t és az általa irányított intézményeket, így a médiát, a magyar ellenzék a maga politikai befolyása alá kell, hogy vonja. Más nem igazán tehet. A legtöbb, ami optimizmussal elvárható, az, hogy ennek eredményeként talán *kevésbé* lesz ellentmondásos a támogatási rendszer működése, és demokratikusabb lesz az intézmények működése. Ami persze nem ártana.